VALDAS PETRAUSKAS

PASTABOS APIE LOTYNŲ AMERIKOS LITERATŪROS VERTIMUS Į LIETUVIŲ KALBĄ

Mūsų kultūrinis gyvenimas vargu ar įsivaizduojamas be Lotynų Amerikos literatūros, nors į Lietuvą ji atėjo palyginti neseniai, ilgai netrukus po vadinamojo „bumo", pagarsinusio ją visame pasaulyje. Iki tol, t. y. iki septintojo dešimtmečio pradžios, tiek pas mus, tiek kituose kraštuose buvo žinomi tik paskiri, gana egzotiški vardai — Ernandesas Kata, Romulas Galjegas, Migelis de Karionas, Alfredas Varela, Chose Mansisidoras, Karlas Luisas Faljas,— daugiausia atėję per rusų kalbą. Tai buvo padriki literatūros faktai, iš kurių neįmanoma susidaryti bendro vaizdo, o juo labiau įžvelgti literatūrinio proceso ištakų, vystymosi dėsningumų, krypčių, perspektyvų. Per pastaruosius trisdešimt metų (1955 m. išėjo A. Vaivutsko iš ispanų kalbos verstas Alfredo Varelos romanas „Tamsioji upė") pasirodė palyginti nemaža kūrinių, atspindinčių kūrybinės minties raidą nuo Rio Grandės del Norte iki Ugnies žemės. Aišku, dar labai daug ko trūksta ir, man regis, trūks, bet vis dėlto planingos leidybos dėka mūsų savastimi tapo reikšmingiausi kūriniai, atstovaujantys daugeliui literatūros krypčių ir žymintys Lotynų Amerikos kūrėjų nueitą kelią nuo pirmųjų primityviųjų nativistinių romanų (K. Loveira „Chuanas Kreolas", A. Blest-Gana

„Martinas Rivas") iki šiuolaikinės literatūros viršūnių — G. Garsijos Markeso, Ch. Kortasaro, K. Fuenteso, A. Karpentjero, A. Roa Bastoso, Ch. Rulfo, M. Vargo Ljosos. Studijuojantys Lotynų Amerikos literatūrą šiuo metu gali lietuvių kalba susipažinti su Naujojo pasaulio romantizmu (Ch. Isaksas „Marija"), indeanizmu (S. Alegrija „Pasaulis platus ir svetimas", „Alkani šunys", „Auksinė gyvatė"), gaučių romanu (R. Gviraldesas „Donas Segundas Sombra"), vadinamąja „žaliojo pragaro" literatūra (E. Rivera „Akivaras"), natūralizmu (M. de Karionas „Bešlovės moterys"), „magiškuoju realizmu" (G. Garsija Markesas „Šimtas metų vienatvės"), filosofine proza (Ch. L. Borcheso apsakymai kn. „Lotynų Amerikos novelės") ir t. t.

Su nelengvu, atsakingu uždaviniu susiduria vertėjas, pasiryžęs savo kalba perteikti tą, pasak A. Karpentjero, „stebuklingosios tikrovės kroniką", rašomą nuo konkistos laikų. Galima sakyti, jog tokie pat sunkumai iškilo pirmiesiems ispanams, kai jie mėgino raštu ar žodžiu išdėstyti tai, ką regėjo jų akys. Ernanas Kortesas, laiške Ispanijos karaliui Karoliui V išskaičiuodamas tai, ką matė Meksikoje, prisipažįsta, jog ispanų kalba jam per skurdi: „Aš nežinau, kokiais žodžiais tai pavadinti, todėl ir neminiu to, ko nesugebu pavadinti." Sunkumai vertėjui prasideda drauge su naująja literatūra, galutinai nusikračiusia europinio mąstymo standartų, kai rašytojai suvokia, jog neįmanoma pažinti, atskleisti aplinkinės tikrovės, neturint savito žodyno ir savitos pasaulėjautos, charakteringos tik tam žemynui, kur „neliesta gamta,

istorinio proceso ypatybės, būties specifika, faustiškas elementas indėno ar negro asmeny, paties žemyno atradimas, įvykęs palyginti visai neseniai, vaisingas rasių susimaišymas", visų tų aplinkybių dėka susikaupęs gausus mitologijos lobynas skatina kūrėją ieškoti naujų raiškos priemonių, o svarbiausia — rūpintis kalba.

Sakau „kūrėją", turėdamas galvoje ne tik originalo, bet ir vertimo autorių, nes daugeliu atvejų vertėjui tenka „verstis per galvą" (gerąja prasme) ieškant toli gražu ne pažodinio atitikmens, kai ką praleisti, kai ką pridėti. Vertėjas, užsibrėžęs tikslą perduoti *viską, visus* originalo elementus, rizikuoja prarasti tai, kas esminga tame kūrinyje, nes visų elementų suma anaiptol netolygi visumai: siekiant adekvatumo, reikia mokėti ne tiek viską išsaugoti, kiek šį tą paaukoti (tarp įvairių kultūrų negali būti lygybės ženklo). Šiuo požiūriu paminėtina Ch. Travieso apysaka „Užmuškime vilką" (iš ispanų k. vertė E. Treinienė), meistriškas jaunosios kartos kubiečių rašytojo „introspektyvinis-retrospektyvinis" kūrinys apie pogrindinę kovą diktatūros metais: vertėja sumaniai atsisakė vietų, įprastų Naujojo pasaulio literatūrai, bet prieštaraujančių mūsų dorovės sampratai.

Labai taikliai apie kalbą yra pasakiusi žymi tarybinė ispanų ir Lotynų Amerikos literatūrų tyrinėtoja I. Terterian, atsiliepdama apie O. Silvos romaną „Lopė de Agirė, Laisvės kunigaikštis": „...tiesiogiai... vyksta tik kalba... Ir, susiduriant visiems tiems kalbos srautams, savotiškai žaidžiant kalbos klodais, kuriamas autoriaus požiūris į istoriją." Šie

žodžiai taikytini ne vien žymiajam venesueliečių rašytojui, o apskritai visai Lotynų Amerikos literatūrai. Meksikiečių rašytojas K. Fuentesas, piešdamas šiuolaikinę Meksikos visuomenę, visus jos sluoksnius, susimaišiusius Mechiko mieste, sukūrė ligi tol neregėtą romaną „Skaidriausio oro sritis"— romaną-sraugtą, kuriame gaivališkai liejasi čia filosofiniai apmąstymai, čia lyriniai monologai, čia buitinės scenos, čia istoriniai ekskursai, tyčia maišomi įvairūs stiliai: dokumentinis, epinis, lyrinis, laikraštinis. Tiek skaitytojai, tiek kritikai buvo priblokšti neįprasto kūrinio, kur patetika eina šalia vulgarios šnekamosios kalbos, publicistika su sodriu buitiniu aprašymu. Verčiant šį romaną, būtina ne vien gerai mokėti ispanų kalbą, bet ir sugebėti meistriškai manipuliuoti įvairiais gimtosios kalbos stiliais, kad mūsų skaitytojas irgi patirtų daugiau ar mažiau panašų efektą. Romaną vertė B. Dovydaitis, kuriam šis uždavinys vis dėlto, mano galva, buvo per sunkus.

Šis savotiškas stilius, pasižymintis raiškos priemonių sodrumu, gausumu, netgi perteklium, kubiečių rašytojo A. Karpentjero pavadintas barokiniu, charakteringas daugeliui „naujojo romano" atstovų, tačiau jo ištakos siekia vadinamąją „žaliojo pragaro" literatūrą, kurios pavyzdiniu romanu laikomas kolumbiečio E. Riveros „Akivaras", irgi verstas B. Dovydaičio. Šis stilius būdingas ir M. A. Asturijui, ir G. Garsijai Markesui, su kurių kūryba man pačiam teko tiesiogiai susidurti. Prisipažįstu, jog tai buvo patys sudėtingiausi dalykai, pareikalavę nepaprastai kruopštaus darbo, bet drauge nepaprastai įdomūs versti. Gal to-

dėl, kad jų kūryboje, beje, kaip ir didumoje „naujųjų romanų", justi muzika, poezija (ne veltui „Patriarcho rudenį" G. Garsija Markesas vadina „poema apie diktatorių").

„Aš — „klausantysis" rašytojas, — yra pasakęs M. A. Asturijas.— Parašęs laišką, romano puslapį, eilėraštį, būtinai turiu perskaityti jį balsu. Jeigu skambesiu jis man patinka, vadinasi, geras. Jeigu ne, imu ieškoti nevykusios frazės ir tol keičiu žodžius, kol išgirstu darnų skambesį." Savaip jam pritaria G. Garsija Markesas: „Mano galva, mums reikia itin gludinti kalbą ir raiškos priemones, kad fantastinė Lotynų Amerikos tikrovė organiškai įeitų į mūsų knygas ir kad Lotynų Amerikos literatūra iš tiesų atlieptų Lotynų Amerikos gyvenimą, kuriame kas dieną vyksta nebūti dalykai."

Galėčiau pacituoti ir daugiau pasisakymų apie kalbą — ji esminis mums, vertėjams. Remiantis tais pasisakymais, o ypač — savo klausa ir nuovoka, galima tvirtinti: Lotynų Amerikos proza ir poezija turi nepaprastai daug panašumo, kitaip sakant, prozoje esama „paslėptinio" ritmo, kurį, truputį atidžiau, įsiklausius, nesunku „išgirsti". Tik poezija remiasi tam tikrais pasikartojančiais elementais, kurie saviškai „užkeri" skaitytoją ir įsispaudžia jo pasąmonėje. Peržengę tam tikrą slenkstį, visi neįučia imame kalbėti poetiškai. Tik reikia įsiklausyti į balsus — pykčio pagautų žmonių, įsimylėjusių, nerūpestingai vaikščiojančių,— ir visur išgirsime poetinę ritmiką. Todėl, kaip buvo sakyta anksčiau, bergždžiai stengiasi vertėjas perteikti visų originalo elementų sumą, jeigu

jis neturi klausos ir gimtosios kalbos nuovokos: mano nuomone, galima atleisti vertėjui vieną kitą prasmės klaidą, jeigu ji neiškreipia kūrinio esmės, bet nedovanotina, kai suardomos ritminės struktūros, nuglaistomos vaizdingos raiškos priemonės, taip suniveliuojamas stilius, kad „barokinis" rašytojas atrodo tik mėgėjas, prisiplakęs prie literatūros.

Nemaža Lotynų Amerikos literatūros turime lietuvių kalba, tačiau dar nepakankamai atskleista atskirų šalių ir rašytojų kūryba, visų pirma Argentinos ir Meksikos.

Man rodos, jau seniai pribrendo laikas leisti jei ne vertimų žurnalą, tai bent almanachą, kuriame būtų galima supažindinti ir su naujausia literatūra, ir su grožinio vertimo laimėjimais, ir su teorine mintimi, kad — o tai svarbiausia — jaunoji vertėjų karta galėtų mokytis to meno, kuris kartais nusmunka iki prasto amato lygio, kai viršų ima nemokšiškumas, aplaidumas, vadinamasis „duoneliavimas" ir visiškas abejingumas kūrybiniam darbui.